

30.

Zakupiono
D.K. Antykw.
WSP w Krakowie

125406 29.11.65

WYKOPALISKO JAROCIŃSKIE

A MIANOWICIE

MONETY

BOLESŁAWÓW CZESKICH

OPISAL

WŁADYSŁAW JĄDZEWSKI,

Członek komisji Archeologicznej Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego.

POZNAŃ.

NAKLĄDEM KSIĘGARNI JANA KONSTANTEGO ŻUPAŃSKIEGO.

1879.

737:930.26

W miesiącu Sierpniu 1878 sprzedano złotnikowi w Poznaniu wykopalisko, składające się z monet średniowiecznych i z ozdób arabskich filigranowej roboty, znalezione w okolicy miasta Jarocina, w powiecie pleszewskim, jak się przekonałem z dowodów piśmiennych, których wiarygodność nie ulega żadnej wątpliwości. Bliższych szczegółów wydobycia tego skarbu dowiedzieć się przecie nie było można, ani też, jak to zwykle przy podobnych zdarzeniach bywa, ściśle oznaczyć miejscowości, w której go znaleziono. Wykopalisko to nazwiemy więc w braku bliższych szczegółów co do miejsca znalezienia: Jarocińskim.

Skarb ten przechowany w ziemi przeszło ośm wieków składał się:

- a) z monet rozmaitych poniżej opisanych ważących 950 gr.
- b) ze złomków monet ważących mniej więcej 1000 gr.
- c) ze złomków ozdób arabskich srebrnych i częściowo połączonych, w takich wykopaliskach zwykle monetom towarzyszących, 233 gr.
- d) z kawałka blachy srebrnej z wyrytym na niej lwem, stojącym na murze, ważącego blisko 500 gr.

Blachy téj i złomków monet nie widziałem, bo zanim wykopalisko przeszło w moje posiadanie, poszły do tygla.

Monet znalazło się ogółem 781 a mianowicie:

1) niemieckich, włoskich, anglosaksońskich i t. d. i nieoznaczonych	658
2) czeskich i do nich podobnych	107
3) arabskich	11
4) bizantyńskich: Jan Zimisce i Romanus II. Constantinus X.	2
5) półbrakteatów uchodzących za monety Miec- zysława I.	3

781

Skarb ten zakopany był prawdopodobnie pomiędzy latami 1012 a 1014, bo najnowsze monety należą do panowania Jaromira czeskiego (1004—1012), do Bernharda I. duka saskiego (973—1011) i Henryka IV. (995—1002). Pomędzy dość znaczną liczbą monet zwanych wendyjskimi (Wendenpfennige) nie znalazła się żadna z należących do tak zwanych Ryxówek, które acz zwykle przypisywane Ryxie, żonie Miecysława II., a matce Kazimierza Mnicha, nie są przecież polskie, lecz niezawodnie niemieckie. Pieniązki te nie mogą być polskie i nie były bite przez Ryxę, bo je znaleziono we wykopalisku Schwaan w Meklemburgii, zakopanem około roku 1025. (Opisane w Koehnes Zeitschrift N. F. Str. 258). Nasze wykopalisko zaś dowodzi, że ich zapewne nie bito przed rokiem 1014 — i że dopiero w ostatnich dziesięciu latach panowania Bolesława Chrobrego się pojawiły. Wykopalisko nasze zawiera wreszcie pomiędzy dość znaczną ilością monet niemieckich, bardzo mało monet z napisami niedającymi się zrozumieć, tak nazwanych następnych (Nachmünzen), o których niżej obszerniej pomówimy i odznacza się wybornem zachowaniem.

Podejmując się opisu tego wykopaliska, które ze względu na numizmatykę Bolesławów czeskich, zasługuje na szczególną uwagę i ma niezaprzeczoną wartość, sądziłem, iż może się i numizmatyce Bolesława Chrobrego

przysłużyć, raz dla tego, że wykopalisko nasze dowodzi, iż niejedyn denar przypisywany dotychczas Bolesławowi Chrobremu jest czeskim, a powtóre, że chociaż z niezawodną pewnością twierdzić nie można, że pomiędzy naszymi pieniążkami z napisami: Boleslav i Boleslaus są monety polskie, to przecież prawdopodobnie chociaż kilka denarów dotychczas nieznanych, mogłoby należeć do Bolesława Chrobrego. Wiedząc bardzo dobrze, jak trudnem jest rozstrzygnięcie tej kwestyi, oddaję ją pod sąd światlejszych odemnie numizmatyków, a ograniczę się jedynie na wiernym opisie i podaniu kilku uwag, które mnie skłaniają do przypuszczenia, iż kilka denarów naszego wykopaliska należy raczej do Polski, aniżeli do Czech. Kiedy dzisiaj, jak dowodzi wykopalisko ze Starego Dworku (Althoefchen pod Skwierzyną, Münzstudien Tom VIII.) znamy z niezawodną pewnością monetę Mieszka Igo, niepodobno prawie przypuścić, ażeby za czasów Bolesława Chrobrego mennica polska miała być bezczynną. Zdanie Grotego, jakoby większa część monet niemieckich, mianowicie bawarskich, tak nazwanych następnych (Nachmünzen) z napisami nie dającymi żadnego sensu i zupełnie niezrozumiałymi, pochodziła z mennic polskich, a mianowicie z mennic Bolesława Chrobrego (Münzstudien Tom VIII Str. 88) i była bitą na wzór oryginałów bawarskich, nie zdołało się w obec najnowszych badań utrzymać. Odwołuję się w tej mierze na znakomite dzieło znanego numizmatyka niemieckiego H. Dannenberga: Die deutschen Münzen Berlin 1876 str. 32, i na zdanie krytyka tego dzieła w Numismatische Zeitschrift Wien 1876 achter Jahrgang, str. 312, według których owe monety następne ani nie były bite w Polsce, ani też dla Polski, jak Grote twierdzi, lecz są produktem zupełnie legalnym mennic bawarskich. Ich niedoskonałość pochodzi jedynie z nieumiejętności robotników wyrzynających stemple. Prawda,

że monety Bolesława Chrobrego należą do największych rzadkości i że monety, któreby napewno Bolesławowi Chrobremu przypisać można, na palcach się dadzą policyć,*) lecz niewątpimy, że ziemia nasza, jeszcze tak bogata w skarby, zapozna nas kiedyś dokładniej i z monetami Chrobrego, jak nas zapoznała przed kilku laty z monetą Mieczysława Starego. (Zobacz wykopalisko Głębockie, opisane przez ks. Polkowskiego, Gniezno 1876.) Podobne naszemu wykopaliska na ziemiach dawniej Polski, nie są rzadkie i o wiele częściej bywają znajduwane, aniżeli w Niemczech i krajach ościennych. Pochodzi to ztąd, że Polska mając mało własnej monety, a rozległe stósunki handlowe i polityczne posługiwać się musiała monetą obcą i moneta ta do niej masami napływała.

Wymieniamy tutaj następujące znane nam wykopaliska:

- 1) Obrzycko nad Wartą z r. 973 opisane przez Friedländera — der Fund v. Obrzycko, Berlin 1844.
- 2) Turwia w W. Ks. Poznańskim z r. 976 opisane w Memoires de St. Pet. Tom V. Str. 241.
- 3) Kawallen w Szląsku, pow. Trzebnicki z r. 1010 opisane w Schlesiens Vorzeit, XI. Bericht, Breslau 1869.

*) Denary, które się znalazły w wykopalisku Trzebuńskim, a które Lelewel uważa za monety Bolesława Chrobrego (zobacz Str. typ. 5), należą do Bracisława Czeskiego. Denar u Str. typ 6, który się kiedyś znajdował w zbiorze Wolańskiego jest niezawodnie polski. Niewątpliwie polskie są także dwa pniażki opisane przez Koehnego Berl. Bl. Tom I. str. 7, mianowicie denar ze zbioru p. Bochenek w Krakowie z napisem na s. o. Gnezdun Civita, który posiada także w swym zbiorze hr. Skórzewski w Lubostroniu. Pan Stronczyński w nowem wydaniu swego dzieła zapewne nas z tymi Bolesławami i innymi bliżej zapozna. Jego typy Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9 są czeskie.

- 4) Mozgowo (Mosgau) w Prusach Zachodnich z r. 1040, w posiadaniu radcy Muelverstädt w Magdeburgu.
- 5) Dobra w guberni Płockiej z r. 1012, opisane w Sallets Zeitschrift, Tom I, str. 348.
- 6) Kowal, gubernia Warszawska z r. 1020, opisane tamże Tom II., str. 320.
- 7) Sochaczew, gubernia Warszawska, z r. 1020 opisane w Numism. Zeitg. 1846, str. 320.
- 8) Starydworek (Althoefchen) pod Skwierzyną, opisane w Münzstudien, Tom XIII. przez Friedländera.
- 9) Trzebuń pod Płockiem z r. 1040, opisane przez Lelewela. Stare pieniądze w r. 1824 w Czerwcu blisko Płocka w Trzebuniu wykopane. Warszawa 1826.
- 10) Płońsk, kr. Polskie z r. 1065, Berl. Bl. Tom VI., str. 150.
- 11) Kaski pod Warszawą wykopane w roku 1775 (Czacki o lit. i pol. prawach Tom II., str. 197, Lelewel, Stare pieniądze, str. 166).
- 12) Sierpów, obwód Łęczycki, wykopane w r. 1823 Lelewel, Stare pieniądze i t. d., str. 167.
- 13) Eckstelle pod Obornikami, nieopisane i znajdujące się podobno w posiadaniu adwokata Tymienieckiego w Kaliszu.
- 14) Targowa górka, pow. Wrzesiński, nieopisane i rozproszone. Kilka sztuk znajduje się w posiadaniu autora tego opisu, a kilka sztuk w zbiorze Towarzystwa przyjaciół Nauk w Poznaniu.
- 15) Kłecko, pow. Gnieźnieński, znajdujące się w zbiorze hr. Węsiersko-Kwileckiego, Wróblewo, a opisane przez ks. Dydyńskiego w jego monografii miasta Kłecka.

- 16) Łabiszyn, pow. Szubiński z r. 1040, opisane przez H. Dannenberga w *Sallets Zeitschrift*, Tom VI., str. 153.
- 17) Lednagóra, pow. Średzki.
- 18) Dzierzchnica, pow. Średzki.
- 19) Przement, pow. Międzyrzecki.

Ostatnie trzy w zbiorach Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu, nieopisane.

Prawie we wszystkich tych wykopaliskach znalazły się monety Bolesławów Czeskich i pojedynczo także Mieszka I. i Bolesława Chrobrego jak n. p. w Starym-dworku, przecież w żadnym w takiej obfitości, jak w naszym, które w sobie mieści większą część dotychczas znanych typów czeskich i kilka nieznanych. Numizmatyka Bolesławów, jakkolwiek od czasów Voigta, który się pierwszy nią zajął naukowo, zrobiła wielkie postępy, to jednak wątpliwości w oznaczeniu monet trzech książąt tego imienia dotąd jeszcze nie są usunięte. Mamy tutaj szczególnie na myśli rozprawę V. Hanki: *Popsani i wyobrazení českých minci*, w Tomie I. i II. dzieła: *Památky Archeologicke a Mistopisne* wydane od archeologickeho odboru českého Muzeum nakładem Malice české v Pradze 1854. Monografia ta, do której jest dodanych kilka tablic przedstawiających około 160 monet Bolesławów Czeskich, zawiera nadzwyczaj obfity materiał do numizmatyki tych trzech książąt. Klasyfikacja podjęta przez Haukę, mimo tak obfitego materiału nie zawsze jest dokładną i trafną. Mając przed sobą sto monet tych książąt i korzystając z nowszych badań, mianowicie zasłużonych na tem polu numizmatyków niemieckich jak Dannenberga, pochlebiam sobie, iż może się przyczynić do wyjaśnienia niejednej wątpliwości i sprostowania niejednej pomyłki przy oznaczeniu monet Bolesławów Czeskich popełnionej. Stosunki polityczne, sąsiedzkie i wreszcie i familijne Bol. II. i III. Czeskiego

z naszym Bolesławem Chrobrym wpływ niezawodny i na stosunki mennicze wyrzucić musiały i dla tego przyjąć należy, że Bolesław Chrobry bijąc u siebie monetę, bił ją na wzór monety czeskiej. Czy ją bił także podczas okupacji Pragi, twierdzić nie można, ani też zaprzeczyć, bo dowodów na to nie mamy, a zdanie numizmatyków czeskich, przytoczone przez Stronczyńskiego co do denara na tablicy I. Typ. I. *Pieniądze Piastów*, str. 247, jakoby on był bity przez Bolesława Chrobrego r. 1003, kiedy zdobywszy Pragę ogłosił się księciem czeskim, jest zanadto wątpliwe, ażeby je można przyjąć. O denarze tym znajdującym się w naszym wykopalisku w kilku egzemplarzach poniżej obszerniej pomówimy.

Nie od rzeczy wreszcie będzie, zanim przystąpimy do opisu samego wykopaliska, skreślić pokrótce historią czeskich Bolesławów i wspomnieć o ich stosunkach do sąsiadów niemieckich i do Polski. Wspomnieć nam o tem szczególnie dla tego wypada, iż nie podzielamy zdania Lelewela i Stronczyńskiego, jakoby Czesi w początkach sztuki menniczej byli oryginalnymi, owszem zdaje nam się, iż wszystkie prawie ich typy z wyjątkiem kilku są naśladowaniem typów niemieckich, a szczególnie bawarskich i typów anglosaksońskich, jak to opis pojedynczych monet wykaże.

Bolesław I. nazwany Okrutnym był synem Wratisława I. i Drahomiry, miał cztery siostry, z imion nam nie znane i brata św. Wacława, który przy śmierci ojca Wratisława liczył lat osiemnaście i pod opieką matki objął rządy w r. 926. Po zamordowaniu bogobojnej Ludmiły, babki św. Wacława wkroczył król niemiecki Henryk I. Ptasznik do Czech, zajął w r. 928 Pragę, a Wacław liczący wówczas już lat dwadzieścia, złożył mu hołd, zobowiązał się do płacenia rocznego haraczu 500 grzywien srebra i 120 wołów i odtąd z nim utrzymywał stosunki przyjazne. Znane jest zamordowanie Wacława przez brata Bole-

sława, który żalując tego haniebnego czynu, ciało brata kazał przenieść uroczyscie do Pragi i złożyć w kościele św. Wita. Działo się to w Wrześniu r. 936, poczem Bolesław I. objął samodzielnie rządy kraju. Panujący wówczas w Niemczech Otton I., przywołany przez niezadowolnionych z rządów Bolesława Czechów, wysłał przeciwko niemu wojsko pod dowództwem hrabiego Esico, złożone z Saxonów, Tyryngczyków i legii Merseburgskiej. Bolesław przecież w dwóch walnych bitwach wojsko niemieckie, którego wódz Esico w boju zaginął, pobił i pokój w kraju samym przywrócił. Drugą wyprawę w r. 938 pod dowództwem samego Ottona i Hermana syna Billunga powtórzona, również na korzyść Czechów wypadła. Otton cofnął się do Saksonii, lecz w r. 950 z nowem i licznem wojskiem naszedł Czechy, obległ Pragę i zmusił Bolesława do płacenia mu haraczu, którego pobieranie przekazał bratu swemu Henrykowi Bawarskiemu. Odtąd Bolesław z Ottonem utrzymywał przyjazne stosunki i posłał mu nawet pod Augsburg naprzeciw Madziarom 1000 doborowego męża, którzy brali udział w wielkiej bitwie na Lechfeld dnia 20 Sierpnia 955. Powracających przez Czechy Węgrów Bolesław pobił i wodza ich Lehela (Lele) wziął do niewoli. Klęska ta do reszty złamała potęgę Węgrów. Bolesław zabezpieczywszy swe państwo od dalszych napadów Niemców i Węgrów, zwrócił szczególną uwagę na wewnętrzne urządzenie kraju i na zabezpieczenie granic od wschodnich sąsiadów Węgrów. Zabrał im nietylko dzisiejszą Morawię, lecz i część wschodnią kraju aż pod góry Matra, należącą do dawniejszej Wielkiej Morawy, dzisiejszą Słowacją pomiędzy Dunajem i Karpatami. Zdaje się, że i w Chrobacyi (Wielkiej czyli Białej Chrobacyi), która ze starodawną swą stolicą Krakowem, rozciągała się na północ Karpat pomiędzy Odrą i Wisłą, narobił zdobyczy. Więcej o ówczesnych Chrobatach nie wiemy.

W roku 965 zaślubił książę Polan Mieczysław czyli Mieszko (na monetach Mesico nazywany) córkę Bolesława Dąbrówkę i przyjął z całym narodem chrzest święty.

Polska ze stolicą Gnieznem graniczyła wówczas na północ z Pomorzem i Prusami, na południe z Chrobacją i rozciągała się na przestrzeni kraju ponad Wartą i pomiędzy środkową Odrą i Wisłą. — Dnia 15 Lipca 967 Bolesław umarł. Nazwiska żony jego nie znamy, z dzieci znane są nam imiona synów: Bolesław i Strachkwas, a córek: Dąbrówka i Młada. Bolesław acz przezwany Okrutnym, był znakomitym władcą, „położył kamień węgielny do późniejszej potęgi książąt czeskich i nie tylko w swoim kraju, lecz i po za jego granicami zjednał sobie sławę i poważanie. Współcześni kronikarze nazywają go wbrew zwyczajowi Rex, chociaż ani on, ani też syn jego Bolesław II. i wnuk Bolesław III. tego tytułu na monetach nie używają

Objął po nim rządy syn Bolesław II. zwany Pobożnym i sprawował je przez lat 32, aż do roku 999. Książę ten sławiony przez współczesnych z cnót, pobożności i dobrych uczynków*) podniósł Czechy za panowania swego do wielkości, jakiej ledwo znów dosięgły za najświetniejszych czasów pod rządami Otokara i Karola IV.

Należały wówczas do Czech następujące kraje:

- a) na południe-wschód Morawia,
- b) cała Słowacja węgierska pomiędzy Dunajem i Karpatami aż ku wschodowi do gór Matra,
- c) na wschód od Karpat północnych kraj cały nad rzeką Stryjem aż pod okolice Lwowa, a potem

*) Cosmas Prag. lib. I. powiada o nim: Erat autem iste princeps secundus Boleslaus vir Christianissimus, fide catholicus, pater orphanorum, defensor viduarum gementium, consolator Clericorum et peregrinorum pius susceptor i t. d.

wzdłuż Bugu aż do późniejszego województwa Podlaskiego,

- d) na północy szła granica Czech przez Pilicę i wyższą Wartę aż do Odry pomiędzy Wrocławiem a Głogową i przez rzekę Bóbr aż do gór Izerskich, tak iż nietylko górny i środkowy Szląsk, ale i cała późniejsza południowa Polska do Czech należały (zob. Palacky, Tom I. str. 226 i dokument erekcyjny biskupstwa Pragskiego Ottona I. i papieża Benedykta I. w dyplomie konfirmacyjnym Henryka IV. z r. 1086 u Cosmasa II. str. 168—171).

W początkach panowania Bolesława II. należały Czechy do biskupstwa Regensburgskiego. Kiedy cesarz Otton I. w r. 968 utworzył nowe arcybiskupstwo Magdeburgskie, do którego oprócz biskupstw w Havelbergu, Brandenburgu, Merseburgu, Zeitz, Misnii i Poznańskie należało, postarał się Bolesław II. u Ottona I. za pośrednictwem św. Wolfganga, biskupa Regensburgskiego, o osobne biskupstwo Pragskie, którego erekcja podpisana została w Quedlinburgu r. 973 w przytomności samego księcia. Biskupstwo to, na którego stolicy osadzono biskupa Ditmara, przyłączone zostało do archidiecezyi Mogunckiej.

Żona Bolesława Emma była córką Konrada króla Burgundyi i Arelatu, a siostrą Gizelli, żony Henryka II. Bawarskiego. Ztąd stósunki przyjazne z dworem bawarskim, ztąd posiłki jakie dawał nietylko Bolesław II., lecz i szwagier jego Mieszko polski Henrykowi przeciw Ottonowi II. Kiedy Henryk znalazł schronienie u Bolesława II., Otton wkroczył z silnem wojskiem do Czech, został przecież pobity i ledwo z życiem uszedł. W r. 977 zawarł pokój, który się utrzymał aż do końca panowania Bolesława II. Również przyjazne stósunki utrzymywał Bolesław z Mieszkim księciem polskim i z Włodzimi-

rzem księciem Ruskim, chociaż mu tenże w r. 981 odebrał ziemię Przemyślką i Czerwińską.*)

Po śmierci Ditmara wstąpił dnia 19 Lutego r. 982 na stolicę biskupią pragską Wojtêch, syn możnego Sławnika z Lubicy, późniejszy apostoł pruski, zabity przez Prusaków 23 Kwietnia 997 r. Towarzysz jego Radim, został pod nazwiskiem Gaudencyusza wyniesiony do godności pierwszego arcybiskupa polskiego.

Bolesław II. umarł 7 Lutego 999 i pozostawił trzech synów: Bolesława, Jaromira i Odalryka. Bolesław III. nazwany Rudowłosy w niczém nie poszedł w ślady ojca. Palacky na którego powagę się co do powyższych i niniejszych faktów historycznych odwołujemy, powiada o nim (Tom I. str. 248), że to był podły rozpustnik, słaby, niedowierzający, srogi i mściwy człowiek, który nie posiadał żadnej cnoty, mogącej zjednać szacunek i miłość ludu, a zrobić państwo kwitnącem.

Panujący wówczas w Polsce Bolesław Chrobry umiał ze sposobności korzystać. Wkroczył do Czech i zajął r. 999 Kraków i Chrobacą, a następnie wszystkie ziemie na północ Karpat, Morawią, Słowacyą, a wreszcie i cały Szląsk. Bolesław III. nie troszcząc się o te kłeski, matkę Emmę z braćmi Jaromirem i Odalrykiem z kraju wypędził, a na poddanych dopuszczał się okrucieństw i zemsty. Polska wówczas na koszt Czech jeszcze bardziej wzrosła, kiedy Otton w r. 1000 odwiedzając zwłoki św. Wojciecha w Gnieźnie ustanowił tamże arcybiskupstwo i przyłączył do niego biskupstwa Krakowskie, Wrocławskie i Kołobrzegskie. W roku 1002 podnieśli Czesi bunt przeciwko Bolesławowi, powołali na tron

*) Znane są denary z napisem greckim przypisywane Bolesławowi Chrobremu, jakoby bite w Kijowie. Zachodzi pytanie, czy ich raczej nie kazał bić Bolesław II. czeski dla swych krajów Ruskich.

Władcywoja brata Bolesława Chrobrego, a własnego księcia wypędzili z kraju. Bolesław schronił się do margrabiego Henryka, zwanego Hezilo, który go przecież kazał pojmać i odstawić do Schweinfurtu nad Menem. Władcywoj złożywszy Henrykowi II. hołd w Regensburgu, panował tylko kilka miesięcy i umarł z pijaństwa. Tymczasem Jaromir z matką Emmą i bratem Odalrykiem wrócili z Bawaryi do kraju, przyjęci przez Czechów z otwartymi rękami. Bolesław III. wypuszczony przez margrabiego Henryka z pod straży, udał się o pomoc do Bolesława Chrobrego i powtórnie w r. 1003 osadzony przez niego został na tronie czeskim. Dnia 9 Lutego 1003 zwałił znaczniejszych magnatów czeskich, a mianowicie nieprzyjaznych mu Wrszowców na ucztę i kazał ich w pień wyciąć, przez co tem większą na siebie ściągnął nienawiść narodu. Bolesław Chrobry sprowadziwszy go podstępem do swego kraju, kazał, jak twierdzą historycy czescy, pojmać, oślepić i wysłać do jakiegoś zamku w głąb Polski, a sam r. 1003 zajął Pragę i Czechy, które przecież wskutek interwencji Henryka króla niemieckiego i margrabiego Hezilo w r. 1004, po zdobyciu Pragi przez Jaromira i Odalryka, opuścić musiał.

Dnia 5 Września 1004 ogłoszono uroczyste na Wyszehradzie, w obec Henryka niemieckiego księciem czeskim Jaromira. Jaromir panował aż do r. 1012, w którym został przez brata Odalryka zmuszony kraj i tron opuścić. Udał się na mocy wyroku Henryka najprzód do Utrechtu, a później przez brata osadzony został na zamku Łysa. Wojna jego z Bolesławem Chrobrym zakończyła się pokojem podpisanym w Poznaniu za pośrednictwem arcybiskupa magdeburgskiego Tagino, wskutek którego Bolesław stracił oprócz Czech, tylko Luzacyą, a przy reszcie swych zdobyczy się utrzymał.

Tyle co do historii pierwszych Bolesławów. Sądzę że wypadało podać w streszczeniu te kilka faktów

historycznych, ponieważ one nam wyjaśniają oczywiste podobieństwo typów czeskich do typów bawarskich, które to pierwsze nawet czasami a mianowicie za Bolesława II. i III. są żywcem wzięte z oryginałów niemieckich. Najdawniejsze znane nam dokumenta nazywają pieniądze czeskie z dziesiątego i jedenastego wieku: denarii albo nummi, po czesku penniz. Nummi nazywano zapewne monetę lżejszej wagi. (Bolesław II. w dokumencie erekcyjnym klasztoru Brzeźniowskiego z r. 993 stanowi: *ut singulis annis villicus pragensis trecentos denarios persolvat — villicus autem Plynzensis provinciae in Pascha trecentos nummos*). Voigt w swem znakomitem dziele: *Beschreibung i t. d. der bisher bekannten boehmischen Münzen Prag 1772*. Tom II. str. 17 twierdzi, że obole bito dopiero w końcu trzynastego wieku. Nasze wykopalisko przecież dowodzi, że je już znano w wieku dziesiątym.

Stopa mennicza nie jest nam dokładniej znaną, — różni się przecież od współczesnej niemieckiej, używanej od czasów Karóla Wielkiego. Podług stopy téj szło na funt ważyący 367,2 gr., 240 denarów, a zatem ważyć miał denar 1,53 gr. a obol czyli pół denara, 0,76 gr. Voigt podaje przecięciową wagę jednego denara na $\frac{1}{16}$ łóta, zatem na mniej więcej jeden gram. Poniżej podajemy wagę każdej sztuki, która przecież jest tak zmienna, że według niej stopa mennicza oznaczyć się nie da.

Również niepewne są podania historyków co do najdawniejszego herbu książąt czeskich. Św. Wacław i jego poprzednicy mieli używać w herbie czarnego orła w białem polu; Bolesław czarnego orła w czerwonym polu; dopiero król Władysław po wyprawie Medyolańskiej zaczął używać lwa w czerwonym polu, który to herb wszyscy jego następcy zatrzymali. — (Voigt Tom II str. 52).

Przystępujemy teraz do opisu monet samych. Ponieważ z pewnością twierdzić nie można, któraby moneta mogła być polską, nie wyróżniłem takich monet wątpliwych, choć prawdopodobnie polskich, i nie umieściłem ich pod osobną rubryką, lecz umieszczam je według charakteru typów razem z czeskiemi, ażeby ułatwić znawcom sąd, czy moje przypuszczenia są słuszne. Podzielam zresztą zupełnie zdanie nieodżałowanego naszego Karóla Beyera (Wykopalisko Wieleńskie Warszawa 1876), iż przy podobnego rodzaju monografiach nie chodzi o to, ażeby autor się silił na przyznawanie każdego pieniążka temu lub owemu księciu, lecz żeby raczej podał sumienny i szczegółowy opis, co nauce numizmatycznej więcej pożytku przyniesie, aniżeli setki najśmielszych a słabo popartych domysłów.

Do opisu tego dołączamy cztery tablice.

CZECHY.

BOLESŁAW I. (936 — 967).

1. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie mieczyk, nad nim znaczek nie dający się odgadnąć, podobny do młotka lub nogi. W otoku od lewej ku prawej napis:

BOLESLAV -- + (Boleslav).

So. Kościół, pod nim + **Ξ**, w otoku od pr. do l. + **PRAGA** ∞ 4 ex. waga 0,88, 0,97, 0,85, 0,83 gr. (V. Hanka Tabl. II, N. 2). V. Hanka w swój wyżej wspomnianej rozprawie uważa znaczek powyższy: „jako radlice.“

Tabl. I, N. 1.

2. taki sam z następującą odmianą na So: pod kościółem : **Ξ**, w otoku ---- **ΛGX**.

1 egz. waga 0,97 gr. (Hanka Tabl. II, N. 4 umieszcza podobny).

3. jak N. 1, z następującą odmianą na So: pod kościółem : **Ξ** 1 egz. 0,88. (Hanka Tabl. II, N. 9 podobny).

Denary te najdawniej są znane i wszyscy prawie numizmatycy zgadzają się na to, że należą do Bo-

lesława I-go Czeskiego (Voigt Tom I, Str. 87, N. 1. Lelewel: Numismatique du Moyen âge Atlas pl. XXII. N. 1. Dannenberg Berliner Blätter für Münzkunde Tom I, Str. 29: Fund v. Rummelsburg i Hanka w przytoczonym powyżej dziele Tom I, Str. 282). Znaczek obok mieczyka jest na poniżej opisanych denarach Bolesława (N. 5 i 6) cokolwiek uzupełniony, mimo to dokładniej oznaczyć się nie da. Denary te bite są w Pradze.

4. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie dwa mieczyki, nad nimi znaczek pod N. 1. opisany, pod nimi dwie kulki. W otoku napis: **† †VOIDH-ILVI.**

So. W podwójnym perełkowym obwodzie ptak, pod dziobem, skrzydłem i brzuchem po kulce, w otoku napis od l. do pr. **† †OISVMOPHC.**

3 egz. waga 1,36. 1,28. 1,02 (dwa trochę wylamane).
Tabl. I, N. 2.

Denar ten opisał i w rysunku umieścił na Tabl. I i str. 248 w dziele swém: Pieniądze Piastów, Warszawa 1847 K. Stronczyński według rysunku udzielonego mu z egzemplarza hr. Sternberga i przypisuje go, idąc za zdaniem numizmatyków czeskich, Bolesławowi Chrobremu, który go miał bić w Pradze po zdobyciu jój w roku 1003. Napis na So. ma oznaczać nazwisko mincarza, rysunek przecież nie jest zupełnie dokładny.

Lelewel wspomina o denarze tym w swój rozprawie: Pieniądze Piastów (Polska wieków średnich, wyd. Pozn. 1851 Str. 345, przypisek 14) przy wzmiance o wykopalisku zrobionem na folwarku Eickstedtswalde nad jeziorem Cremser w powiecie Cammin, w którym się denar ten również w kilku egzemplarzach znalazł. Lelewel czyta zupełnie dowolnie na Sg: Laus **†** deo **†** pax, a na So: **†** -- cha (pracha) omevrie (omeriz) i sądzi, że

kogucik to nie innego, jak główka Bolesława Czeskiego (którego?), krzyża z pod nosa pozbawiona. Że Lelewel się myli, jest rzeczą niezawodną. Również się myli i pan Żebrawski, który w dodatku miesięcznym do „Czasu“ Tom V, Str. 623 czyta na Sg: **† DBOE † LAVI** (Ducis Boleslai) a na So: **IRΛOMCVMIO-** (Craov. Cywid-Cracovia Civitas).

Nad odczytywaniem tego niezrozumiałego napisu i podobnych innych nie warto się trudzić, bo to nie prowadzi do celu. Podobne niezrozumiałe napisy napotykamy bardzo licznie na monetach średniowiecznych, mianowicie niemieckich, a wszystkie pokusy odczytywania ich i kombinacje, jakie np. zwykł był robić Lelewel, nie doprowadziły do żadnych rezultatów i tylko pomnożyły błędy i wątpliwości.

Z pewnością jedynie tylko powiedzieć można, że denar nasz należy do jednego z Bolesławów Czeskich i to prawdopodobnie do Bolesława pierwszego, a wniosek ten wywodzimy z podobieństwa mieczyków do mieczyka pod N. 1 i z powyżej podanej wiadomości, że książęta czescy aż do Bolesława II używali w herbie orła czarnego w białym polu.

Ptak na tych denarach wyobrażony przypomina ptaka na denarze znalezionym w Egersund w Norwegii, publikowanym po pierwszy raz przez pana Holmboe, który go uważa za monetę Bolesława Chrobrego i czyta na nim Princeps albo Primus Poloniae (zob. Stronczyński typ. 2. Koehnes Zeitschrift f. Münzkunde Tom III, Str. 208 i Berl. Bl. Tom I Str. 7). Późniejsze wykopaliska potwierdzają, że denar ten jest niezaprzeczenie polski. Zwracamy przytem i na to uwagę, że za czasów Bolesława I i II pisano na monetach czeskich nazwisko księcia przeważnie po słowiańsku: Boleslav, a dopiero za

panowania Bolesława III po łacinie: Boleslaus, z końcówką **S** zamiast **Z**. Dla tego też i denar powyższy i wszystkie następujące z mieczykami, na których czytamy Boleslaus zamiast Boleslav, z końcówką **S** mogą być późniejsze.

Przytoczone w rozprawie Hanka denary na Tablicy II, N. 16 (mieczyk — kościół), N. 18 (ptak — mieczyk pomiędzy dwoma krzyżami, N. 13 (dwa mieczyki — mieczyk i krzyż) mają najwyraźniej Boleslavz.

5. Sg. Dwa mieczyki jak N. 4, ostrzem na dół zwrócone, po lewej znaczek pod N. 1. opisany, lecz przedłużony i podobny do rękojeści miecza, po prawej kulka. Napis w otoku **† B · OEDHIAVAV †** (Boleslav dux).

So. jak N. 4.

2 egz. Waga 1,00 i 1,00 gr. (wyłamany) Tabl. I. N. 3.

6. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie mieczyk pomiędzy dwoma krzyżami, w otoku napis:

DH-OJIAAV † (Boleslav).

So. W podwójnym perełkowym obwodzie mieczyk pomiędzy krzyżem i znaczkim, pod N. 1. opisany, napis: **DAOI † CVI †** (Boleslaus).

1 egz. Waga 1,20 gr. Tabl. I, N. 4.

Podobny denar publikował po raz pierwszy pan H. Dannenberg (Fund v. Rummelsburg Berl. Bl. f. Mnz. Tom I, Str. 30, N. 66, Tabl. II). Nasz egzemplarz jest wyraźniejszy i lepszej fabryki. Podobny denar, lecz z odmiennym napisem zobacz u V. Hanka Tabl. II, N. 14.

Pan Żebrawski w wspomnianym powyżej dodatku do „Czasu“ Tom V, Tabl. N. 4, publikował denar, podług niego, bity w Poznaniu przez Bolesława

Chrobrego z taką samą stroną odwrotną, jak nasz. Denar ten przecież jest czeski.

7. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie mieczyk ostrzem na dół zwrócony, po lewej krzyż. Napis od l. do pr. **BOLEIAAV †**

So. Kościół pod nim CCC, napis od pr. do lew.: **VRATSAO †**

1 egz. Waga 1,30 gr. zachowany wybornie, Tabl. I, N. 5, *ineditus*, znajduje się również w król. gab. monet w Berlinie.

Napis na stronie odwrotnej uważam za nazwisko miasta Wrocławia i jeżeli się nie mylę i nie należy czytać zamiast **R — G**, w którym to razie możnaby czytać (**AGATSA** Praga Civitas), denar ten byłby polskim Bolesława Chrobrego. Do rezultatu tego przychodzę również ze względu na kształt litery **S**, którą, jak powyżej wspomniano, znajdujemy dopiero na monetach Bolesława III Czeskiego i ponieważ na Sg. nie masz znaczka (zob. N. 1) właściwego monetom Bolesława I Czeskiego. Również dopiero na monetach Jaromira znajdujemy pod kościołem litery CCCCCC, jak na powyższym denarze. (Zob. Hanka Tabl. VIII, N. 3 i 4). 106383

Wrocław, założony przez Wratysława I, ojca Bolesława I, zdobyty został przez Bolesława Chrobrego w r. 1002 (Palacky Geschichte von Böhmen, Tom I, Str. 226, przyp. 38).

8. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie mieczyk, po l. krzyż, po pr. znaczek jak N. 1, napis od l. do pr. **ITI - - - - OIIV † V †**

So. Kościółek, pod nim cztery klinowate znaczki, napis od l. do pr.: **IITVI →** (Civitas).

1 egz. Waga 1,40 gr. Tabl. I, N. 6.

(Podobny u Hanka Tabl. II, N. 12.)

9. Sg. W podwójnym prostym obwodzie strzała pomiędzy dwoma półkolami, napis od pr. do l.:

BOLEZLAV †

So. Kościółek, pod nim cztery kółka, napis od pr. do l. **PRAGA † O**

2 egz. Waga 1,00 i 0,90 gr. Tabl. I, N. 7.

Denar ten jest znany. (Stronczyński Tabl. I monet czeskich N. 2; Mittheilungen der Num. Gesellschaft Tabl. III, N. 5; Fund v. Rummelsburg opisany przez Dannenberga Berl. Bl. Tom I, Str. 30, N. 67 i Hanka Tabl. II, N. 21).

10. Połówka denara.

Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie: mieczyk pomiędzy krzyżem i znaczkiem (N. 1) jak na denarze N. 6. Napis nieczytelny dla śniedzi.

So. Kościół, pod nim cztery znaczki klinowate jak na N. 8 i **Ξ** jak So. N. 2, co dowodzi, iż denary z mieczykiem i krzyżem należą do Bolesława I.

BOLESŁAW II. Czeski. (967 — 999).

Monety tego księcia znalazły się w naszym wykopalisku najliczniej. Dla łatwiejszego poglądu odróżniam następujące główne typy:

1. Krzyż — Kościół.
2. Ręka Opatrzności — Krzyż.
3. Ręka Opatrzności — Kościół.
4. Głowa — Ręka Opatrzności.

5. Głowa — Krzyż.

6. Ręka Opatrzności — Miecz.

Chronologicznie t. j. według czasu wybicia, monet tych oznaczyć nie podobna i dla tego też nie próbowałem robić w tej mierze przypuszczeń.

Typ 1. Krzyż. — Kościół.

1. Sg. Kościół, pod nim **LOG** (Got), napis od pr. do lewej: **BOLEZLAVAV †** (Boleslav dux).

So. W podwójnym perełkowym obwodzie krzyż, w trzech kątach po trzy kulki, czwarty kąt próżny.

Napis od pr. do l.: **BRAGACIVITAZ X**

1 egz. Waga 1,20 gr. Tabl. I, N. 8.

Denar ten znakomicie zachowany i pięknym stemplem się odznaczający, jest wiernem naśladowaniem denarów Regensburskich Henryka II 955—976 lub też denarów Augsburgskich Ulryka i Henryka 923 — 973 i 973 — 982. (Zob. Dannenberg die deutschen Münzen Str. 402, Tabl. 46, N. 1064 a c Tabl. 44, N. 1020, 1022 a b. Hanka Tabl. IV, N. 1).

Denarem tym rozpoczynam opisanie monet Bolesława II, ponieważ się stemplem najwięcej zbliża do denarów jego poprzednika i zdaje się być najdawniejszym z tego panowania.

O stosunkach Bolesława II do dworu bawarskiego już powyżej wspomniano. Księżniczka Emma, żona Bolesława, a córka Konrada króla Burgundyi i Arelatu była siostrą Gizelli, żony Henryka drugiego. Bolesław posiłkował kilkakrotnie swemu szwagrowi w potrzebach wojennych. Czechy należały wówczas do biskupstwa Regensburskiego i wiadomem jest wreszcie, iż Bolesław udawał się kilkakrotnie do św. Udalryka Biskupa Regensburskiego o pociechę religijną podczas choroby syna (Voigt Tom

I. Str. 139.) Te tak ściśle stosunki nie mały wpływ wyrzucić musiały i na sztukę menniczną w Czechach i ztąd też pochodzi oczywiste podobieństwo typów Czeskich do typów Bawarskich.

GOT oznacza początkowe litery nazwiska mincarza. Odsyłam czytelników do poniżej opisanych dwóch denarów z napisami: **DEVS** i **BOZE**, które, według mego zdania, stoją w związku z nazwiskiem mincarza: **GOT**.

Hanka w swjej rozprawie o pieniądzech Czeskich twierdzi, że na monetach czeskich oprócz nazwisk mincarzy i miejscowości, w których istniały mennice, jeszcze i inne napisy się mieszczą, jak: *Got i Deus*, wyrażające nazwisko Bóstwa: *Ono, Onc*, będące skróceniem greckiego *Ονομα Θεοῦ*; *Ecc*: skrócenie wyrazu *Ecclesia*. Zdanie tego uczonego nie jest przecież zupełnie słusznem. **ONO** oznacza niezawodnie nazwisko mincarza. Znajdujemy je bowiem również i na denarach Salcburgskich Henryka V. 1004—1009 i 1017—1026 (zob. Dannenberg N. 1141 a.) Jedyne przykłąd napisu: *Ecclesia* mamy na monecie współczesnej miasta Maestrich (Dannenberg Tabl. XI. N. 253), dla tego i tu mamy nazwisko mincarza. Nieprawdopodobnem jest również, ażeby rzeźbiarz na stemplu z napisem częścią słowiańskim, częścią łacińskim, miał być jeszcze zrobić dodatek w języku niemieckim. Takiego przykłądu nie mamy nawet w bardzo bogatej w typy numizmatyce średniowiecznej niemieckiej. Że *Got* jest rzeczywiście nazwiskiem mincarza dowodzi niezawodnie denar Regensburgski Arnulfa 907—937 (Lelewel Numismatique du m. â. Tom III. Str. 122 i Danneberg Str. 403 N. 1050), na którym pod kościółkiem również mamy napis *Got*, zapewne *Gotfried*.

2. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie krzyż, w trzech kątach po jednej kulce, w czwartym kącie półksiężyc i kółko, napis od pr. do l.

+ **BOLELIAV DV** + (Boleslav dux).

So. Kościół, pod nim **PK** + **KP** w otoku:

+ **LATVL** +

1 egz. Waga 1,00 gr. *ineditus*. Tabl. I N. 9.

Denar ten umieściłem wprawdzie na tem miejscu, lecz ze względu na zupełnie odrębny charakter typu i kształtu liter przypuszczam, że jest późniejszy, a może nawet nie czeski, lecz polski Bolesława Chrobrego. Krzyż pod kościółkiem, z literami po bokach i półksiężyc znajdujemy dopiero na monecie Jaromira. (Porównaj poniżej denary Jaromira N. 1. i 2.)

3. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie krzyż z jedną kulką w każdym kącie, napis:

OLEIAV DV +

So. Kościół, pod nim nazwisko mincarza **CCI**, w otoku napis niewyraźny, zapewne: *Praga Civit*.

1 egz. Waga 0,70 gr.

Naśladowanie denarów Regensburgskich Ottona 976—982 lub Henryka III 982—985 (Dannenberg str. 402).

4. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie krzyż, w trzech kątach po jednej kulce, w czwartym kółko, napis od l. do pr.: + **BOLEILAV DV** +

So. Kościół, pod nim **WV**, napis w otoku od pr. do l. + **PPPLA CIV** (*Praga Civitas Regia*).

1 egz. Waga 1,10 gr. Tabl. I. N. 10.

5. 6. podobne do N. 4. lecz z małymi odmianami i miernie zachowane.

2 egz. Waga 1,00 i 0,80 gr.

7. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie krzyż, w dwóch kątach po jednej kulce, w drugich dwóch po trzy gwoździe, charakterystyczny znak na monetach czeskich z tej epoki. Napis wytarty oznacza Boleslav dux.
So. Kościół, pod nim **WV**. Napis wytarty Praga Civ.
2 egz. żele zachowane. Waga 0,90 i 0,70 gr.
8. Sg. W podwójnym prostym obwodzie krzyż, w trzech kątach po jednej kulce, w czwartym trzy gwoździe. Napis wytarty **+ - - - OΛ - - - DV+**
So. Kościół, pod nim **N**, napis wytarty: Praga Civ.
2 egz. żele zachowane. Waga 0,80 i 0,70 gr.
9. Sg. W podwójnym prostym obwodzie krzyż, w trzech kątach po jednym kółku, w czwartym kulka, napis **+ ΙΙΛΛΟV DV+**
So. Kościół, pod nim **N**, napis w otoku:
PPAGA CIV
3 egz. miernie zachowane, z małymi różnicami w stemplu. Waga 0,87, 0,80, 0,80 gr.
10. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie krzyż, w kątach: kółko, trzy gwoździe, kółko, kulka, napis od pr. do l. **+ Β - - OCIIADV+**
So. Kościół, pod nim **Β + I** napis wytarty.
1 egz. Waga 0,80 gr.
Charakter liter przypomina denar pod N. 2 opisany.
11. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie krzyż, w trzech kątach po jednym kółku, w czwartym kulka, napis od pr. do l. **+ ΒLEOZLA DV+**
So. Kościół, pod nim **CNO** (początkowe litery nazwiska mincarza), napis w otoku od l. do pr.:
PPAGA.CVVI
2 egz. Waga 1,30 i 1,10 gr. Tabl. II, N. 11.

12. Sg. W podwójnym obwodzie, większym perełkowym, mniejszym prostym: krzyż, w kątach tegoż trzy gwoździe, kółko, kółko, kulka, napis od l. do pr. **+ BOEILAV P+**
So. Kościół, pod nim **ONO**, napis od l. do pr. **PPAGA CIVT P** (Praga Civitas Regia).
1 egz. Waga 0,93 gr. Tabl. II N. 12 *ineditus*.
Na stronie głównej stoi za nazwiskiem księcia wyraźnie **P**, co oznacza według zwykłej na monetach Bolesławowskich pisowni R. Czytałyby zatem należało Boleslav Rex. Byłby to jedyny przykład użycia tytułu królewskiego.
13. jak N. 12 lecz napis **+ BIOEIIAV DV+**
14. jak N. 12 lecz napis **+ BOEIIAV DV+**
15. jak N. 12 lecz napis **+ BOEIIAV DV+**
po jednym egz., ważą razem 2,75 gr.
16. Sg. Krzyż jak na N. 12, lecz w podwójnym prostym obwodzie, napis od l. do pr. **+ BOEIIAV DV+**
So. Kościółek, pod nim **ONO**, napis **PPAGA CIVIT P**.
3 egz. ważą razem 2,40 gr.
17. Sg. Napis: **BIOEIIAV DV+** zresztą jak N. 16.
4 egz. Wążą razem 2,70 gr.
18. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie krzyż, w trzech kątach po kulce, w czwartym trzy gwoździe, napis: **+ ΒIEZAV DV+**
So. Kościół, pod nim **CNO**, napis **PPAGA CIVIT P**.
1 egz. Waga 0,80 gr.
19. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie krzyż, w trzech jego kątach: po jednej kulce większej niż

- zwyczajnie, w czwartym: trzy gwoździe na półksiężycu, napis od l. do pr. --- **O I. LAVDV** ---
 So. Kościół **CNO**, napis **P -- ΛGA CIVITA**
 1 egz. Waga 1,37 gr. Tabl. II N. 13.
20. Sg. jak N. 19.
 So. jak N. 19 lecz **ONO**.
 1 egz. Waga 1,07 gr.
21. Sg. jak N. 19, napis wytarty.
 So. Kościół, pod nim **CNΩ**, napis od pr. do l.:
PPAGA -- V --
 1 egz. Waga 1,35 gr.
22. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie krzyż, w kątach: trzy gwoździe, kulka, kółko, kółko, napis od pr. do l.: **O . DLEILAV DV +**
 So. Kościół **ONO**, napis od pr. do l. **PPAGA CIVT P**
 1 egz. Waga 0,85 gr.
23. jak N. 22 z małymi odmianami, mianowicie **ONC** zamiast **ONO** i **BOEILAV**
 4 egz. miernie zachowane, waga razem 3,10 gr.
24. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie krzyż, w kątach: trzy gwoździe, kulka, kółko, kulka, napis wytarty: Boleslav.
 So. Kościół **ONC**, napis wytarty: Praga Civit. R.
 4 egz. ważą razem 2,90 gr.
25. Sg. Krzyż, w kątach: kulka, trzy gwoździe, kulka, trzy gwoździe, napis wytarty: **D --- IIVVT +**
 So. Kościół **ONO**. napis od l. do pr.:
BOL --- IAV DV +
 1 egz. Waga 1,05 gr.

Typ. 2. Ręka Opatrzności — Krzyż.

26. Sg. Ręka Opatrzności **Ω** — **ω**, napis od l. do pr. **+ DOLEILAV DV +**
 So. Krzyż, w trzech kątach po jednej kulce, w czwartym trzy gwoździe na półksiężycu, napis od l. do pr. **+ DOLEILAV CV +**
 1 egz. Waga 1,35 gr. Tabl. II. N. 14.
27. Sg. Ręka jak N. 26, napis **+ DOLEILAV DV +**
 So. Krzyż jak N. 26, napis **+ DOILEILAV DV +**
 1 egz. Waga 1,30 gr.
28. Sg. Ręka jak N. 26, napis **+ DOIVEI --- VDV +**
 So. Krzyż jak N. 26, napis **+ DOVEIL --- CV +**
 1 egz. trochę wyłamany. Waga 1,20 gr.
29. Sg. Ręka Opatrzności **I — O**
 So. Krzyż jak N. 26.
 Napisy po obydwóch stronach niezrozumiałe, alfabet osobliwy, naśladowany z denarów Anglo-saksońskich Eitelreda (978—1016).
 2 egz. Waga 1,40 gr. i 1,25 gr. Tabl. II. N. 15.
30. Sg. Ręka Opatrzności pomiędzy **I — (Ϛ)**, a jabłkiem, napis od l. do pr. **DOG+IΔIΔIΔZ+OV+**
 So. Krzyż, w trzech kątach po jednej kulce, w czwartym trzy gwoździe, napis od pr. do l.:
.VOCIV. AVDV - +
 1 egz. Waga 1,20 gr. Tabl. II. N. 16.
 Hanka na Tabl. I. N. 12 umieścił podobny denar i przypisuje go św. Wacławowi 925—936.
 Czy pieniądz ten jest Bolesławowski, trudno powiedzieć, nie należy przecież do św. Wacława i jest o wiele późniejszy. Podług charakteru liter zdaje się pochodzić z czasów Bolesława II. Nasz egzem-

plarz nie jest przecież dokładny i dla tego pewnego zdania wydać nie potrafimy.

31. Sg. Krzyż jak N. 26, napis **BOLEIILIU. +V+**
So. Ręka Opatrzności **O — W**, napis od l. do pr.
VI EGPAD NOC (Visegrad Nod)

1 egz. Waga 1,30 gr. *ineditus*. Tabl. II, N. 17.

Denar ten bity jest zapewne za Bolesława III w Wissegradzie. **N o d** oznacza prawdopodobnie nazwisko mincarza, dotychczas nieznane.

Typ. 3. Ręka Opatrzności. — Kościół.

32. Sg. Ręka Opatrzności, na niej kulka, napis od l. do pr. **+ BOLEZLAV DV +**

So. Kościół, pod nim **VV**, napis wytarty:

PPAGA CIV

3 egz. Waga 1,10, 0,70 i 0,70 gr. Hanka Tabl. V, N. 3 i 4.

Denary te zbliżają się charakterem liter do denarów Bolesława I N. 1 — 3 i 9, były więc zapewne bite w pierwszych latach panowania Bolesława II.

33. Sg. Ręka Opatrzności bez żadnego znaku, napis od pr. do l.: **+ BOLEZLAV DV +**

So. Kościół, pod nim nazwisko mincarza **GOU**, napis od l. do pr. **BOLEI** -----

1 egz. Waga 0,90 gr.

34. Sg. Ręka Opatrzności **I — V** napis od l. do pr. **LDΛIIOAI PADVAIV +** (niezrozumiałe) Tabl. II, N. 18 a.

So. Kościół, pod nim **ONO**, napis w otoku niewyraźny, znaczy Praga civitas.

1 egz. Waga 0,60 gr. Obol.

Hanka przypisuje podobne pieniążki raz Władysławowi (Tabl. VII. N. 35), to znów Wratisławowi 912—925 (Tabl. I. N. 2) i czyta na str. gł.

ΛIVACVDILOIIVDI.

Pieniążek ten i następujący, należące do rzadkich, znalazły się również w wykopalisku Rumelsburskiem opisanem przez H. Dannenberga w Berl. Bl. Tom. I. Str. 33 N. 79. Dannenberg słusznie je przypisuje Bolesławowi II.

35. Sg. jak N. 34 napis niewyraźny.

So. Kościół, pod nim **ONO**, napis od l. do pr.:

PAIV - - IACIVITAB (Tabl. II. N. 18b.)

1 egz. Waga 0,60. Obol.

36. Sg. Ręka Opatrzności **W — A** napis od pr. do l.: **+ BOEIAAVDV +**

So. Kościół **ONC** napis **PPAGACIVITP**

2 egz. Waga 0,80 gr. i 0,80 gr.

(Hanka Tabl. V. N. I.)

37. Sg. Ręka Opatrzności **Ô — W**

So. W podwójnym prostym obwodzie kościół, napisy zupełnie niezrozumiałe.

1 egz. Waga 1,20 gr.

Typ. 4. Głowa. — Ręka Opatrzności.

38. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie głowa wprost, napis: **DI + IC + V + V +**

So. Ręka, po l. znaczek właściwy monetom Czeskim: trzy gwoździe, napis od l. do pr.:

+ DAC - - AVVA +

1 egz. Waga 1,50 gr. Tabl. II. N. 19.

Hanka Tabl. VII. N. 17 uważa znaczek powyższy za trzy promienie (ze třemi paprsky) i przypisuje denar ten Bolesławowi III., tak samo i Dannenberg, który go opisał w Berl. Bl. f. M. Unedirte Mittelaltermünzen. Według mego zdania wszystkie następujące denary i powyższy należą do panowania Bolesława II. Monety Bolesława III. mają zupełnie odrębny charakter, w niczem niepodobny do następujących typów, które nietylko ze względu na kształt głosek, lecz i ze względu na niedokładność fabryki zdradzają dawniejsze ich pochodzenie.

39. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie głowa wprost jak Stron. Tabl. I. mon. czeskich N. 3, napis: **ĐIVVE + A + A +**

So. Ręka Opatrzności jak N. 38 napis od l. do pr.: **+ ĐLEIAVIV +**

1 egz. Waga 1,20 gr. *ineditus* Tabl. II. N. 20.

Denary pod N. 38 i 39 opisane znajdują się również w król. zbiorze monet w Berlinie.

Typ. 5. **Głowa. — Krzyż.**

40. Sg. W pojedynczym perełkowym obwodzie, głowa wprost, z włosami i brodą, jak na Stronczyńskiego Tabl. I. T. 9, napis **ĐVVE + V + V +**

So. Krzyż, w trzech kątach po jednej kulce, w czwartym trzy gwoździe, napis od pr do l.:

+ ĐOΛC ILOV +

1 egz. Waga 1,40 gr. Tabl. III. Nr. 21.

Denar ten był już kilkakrotnie opisywany (Bl. f. M. Tom II. Tabl. XX. i Mittheilungen der Numis. Gesellschaft str. 47 N. 50. 51. Hanka Tabl. VII. N. 12).

41. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie głowa wprost, podobna jak u Stronczyńskiego Tabl. I. Mon. Czesk. N. 4 i u Voigta Tom I str. 181 N. 3. Napis od l. do pr.: **+ ĐIVLO + OΔE +**

So. Krzyż, w kątach: trzy kulki, kółko, kulka i trzy gwoździe, napis **+ OEZL DVΛ +**

2 egz. Waga po 1,20 gr. Tabl. III N. 22.

Podobny denar znalazł się w wykopalisku Witznitz w powiecie Regenswalde, opisanem przez dr. Friedlaendera (Sallets Zeitschrift Tom VI, str. 242)

42. Sg. Głowa zupełnie taka, jak w Stronczyńskim (powyż. N. 41) napis **OΛTC + OΛT - - P +**

So. Krzyż jak na N. 41, napis od l. do pr.: **+ ĐOC ZLAVDV +**

1 egz. Waga 1,20 gr. Tabl. III N. 23.

Hanka Tabl. VII N. 15 b przypisuje powyższe dwa denary Bolesławowi III.

43. W podwójnym perełkowym obwodzie głowa, na czole kółko, napis **OIVC + V + V +**

So. Krzyż, w kątach trzy gwoździe, kulka, łopatką i kulka, napis --- **OZLAVO +**

1 egz. Waga 1,30 gr.

Hanka Tabl. VII N. 13 przypisuje również i ten denar Bolesławowi III.

44. Dwa podobne denary wytarte i z nieczytelnymi napisami.

Waga 1,10 i i 1,10 gr.

45. Sg. W podwójnym perełkowym obwodzie głowa wprost, podobna jak N. 41, napis od pr. do l. **+ V. OΛ + ODV +**

So. Kościół, pod nim **OΛ**, napis od l. do pr. **ΛALGCOV**

1 egz. Waga 0,50 gr. obol. Tabl. III N. 24.

Monetkę tę publikował pierwszy Cappe w swem dziełku: „Die Münzen der Herzöge v. Baiern“ Tabl. I N. 6 i przypisuje ją zupełnie bez żadnej podstawy ks. Liutpoldowi † 907.

Obol ten nadzwyczaj rzadki znajduje się również w król. zbiorze monet w Berlinie.

Typ 6. **Ręka Opatrzności. — Mieczyk.**

46. Sg. Ręka Opatrzności, po bokach **Z — T** w podwójnym perełkowym obwodzie. W otoku: gałązka, kulka **ÐO** trzy pałeczki, podobne do trzech gwoździ **LA.ZB†**

So. W podwójnym perełkowym obwodzie mieczyk, lecz zupełnie odmiennego kształtu jak mieczyk na denarach Bolesława I., po bokach krzyż i dwie kulki, napis **D.OZLAÐ.V†**

1 egz. Waga 1,20 gr. *ineditus*. Tabl. III, N. 25.

Denar ten nader osobliwy i ze względu na niezwykłą ozdobność stempla nader ciekawy, znalazł się w wykopalisku naszym tylko w tym jedynym okazie. Drugi podobny egzemplarz nie jest nam znany i nie potrafiliśmy znaleźć typu podobnego i pomiędzy współczesnymi monetami niemieckimi. Jakkolwiek styl tego denara pod pewnym względem przypomina monety czeskie, to przecież tak jest odmienny, iż można słusznie postawić pytanie, czy pieniądz ten nie należy raczej do Bolesława Chrobrego.

BOLESŁAW III. (999 — 1004).

1. Sg. Ręka Opatrzności **W — A** napis od l. do pr. **BOLEZLAV S + DV†**

So. Popiersie księcia zwrócone w prawo z krzyżem przed twarzą, napis **OMERIZ PPACA CIZ†** (Omeriz Praga civitas).

1 egz. Waga 1,50 gr. Tabl. III. N. 26.

2. Sg Ręka i napis jak N. 1.

So. Jak N. 1 napis **OMPIZ. PPACA. CIZX**

1 egz. Waga 1,40 gr.

3. Sg. Ręka jak N. 1, napis **BOEZLAV S. + DVX**

So. Jak N. 1, napis **OMCPIZ PPACA—l.—†**

1 egz. Waga 1,20 gr.

4. Sg. Jak N. 1.

So. Jak N. 1 napis **OM ----IZ PPACA†**

1 egz. Waga 1,20 gr. wyłamany.

5. Sg. Ręka **W — W** napis **ÐOIALEZLA S + DV†**

So. Jak N. 1 napis **OMERIZ PPACA V†**

1 egz. Waga 1,50 gr.

Denary te znane już są u Voigta (Tom I. Str. 123), który je przypisuje Bolesławowi II. Są one dość wiernem naśladowaniem monet Anglosaksońskich Etelreda (zob. Lelewela Num. d. m. âge Tabl. XII. N. 11). *Omeriz* oznacza nazwisko mincarza. Dannenberg wbrew zdaniu Voigta, Cappego i Hanki (Tabl. VI. N. 1—5), którzy denary te uważają za monety Bolesława II., słusznie je przypisuje Bole-

sławowi III. Posiadamy zupełnie podobne denary księżniczki Emmy, która je bić kazała pomiędzy rokiem 999—1006, co wnosić należy z tego, że na nich jest nazwisko miasteczka Melnik, w którym Emma miała swą rezydencją jako wdowa. Przypuszczać więc też należy, że wzór do stempla był wzięty z monet jej syna Bolesława III. Opinia ta znajduje wreszcie i w tym potwierdzenie, iż jak już uważaliśmy powyżej, dopiero na monetach Bolesława III. zaczęto używać łacińskiego nazwiska: Boleslaus z końcówką **S** zamiast **Z**.

6. Sg. W podwójnym prostym obwodzie ręka Opatrzności, obok **O—W**, napis **BOEZL ---- IA + SII**

So. Krzyż, jak N. 27 napis niezrozumiały.

1 egz. Waga 1,35 gr. Tabl. III. N. 27.

7. Sg. Jak N. 6 napis **BOΛ ---- AVS + DV +**

So. Jak poprzedni.

1 egz. Waga 1,20 gr. (wyłamany).

8. Sg. Krzyż, w kątach trzy kulki, kółko, trzy gwoździe, kółko i trzy trójkąciki ze sobą złączone, napis **BOLEZLA.VS. DV +**.

So. Krzyż, w kątach: trzy kulki, kółko, gwoździe, kółko napis **BOLEZLA.VS GPA**.

1 egz. Waga 0,90 gr. *inéditus* Tabl. III. N. 28.

GRA oznacza miejsce wybicia tej monety. Może niem być albo Gradec nad Elbą (dzisiejszy Królowydwór Koenigsgrætz) lub też Gradlic. Pan profesor Smolik w Pradze raczył mi dać co do obydwóch tych miejscowości następujące objaśnienie: Nazwiska miejscowości Králové Hradec w najdawniejszych dokumentach, wcale nie napotykamy. Miejsce, na którym stoi dzisiajsze miasto Królowydwór nazy-

wało się pierwotnie: Dobroslavsk — Chłmec (Chlumec Dobrosława), w wieku XI. nazywało się Hradec nad Labem i dopiero w wieku trzynastym przeszło na własność królowej Elżbiety, zkaąd je nazwano: „Králové.“ W miejscu tem znajdują się pamiątki przedhistoryczne. Miasto Gradlic nazywa się obecnie: Hradiště Choustnikovo lub Labské (Elbe Gradlic). Nazwa Hradiště pochodzi zapewne jeszcze z czasów przedhistorycznych. Choustnikovo nazywa się od panów Choustnik, którzy je posiadali w wieku XII. i z tamąd swój ród wywodzą. Zburzone zostało w czasie trzydziestoletniej wojny.

Mamy na monecie naszej wyrażone nowe miejsce mennicze, dotychczas nieznanie i pozostawiamy uczynym czeskim rozstrzygnięcie kwestyi, czy denar powyżej opisany bity jest w Královem Hradcu lub też w Gradlic.

9. Sg. Krzyż, w dwóch kątach gwoździe, w dwóch po kulce, napis: **DVAV + AV + VHV +**

So. Krzyż w trzech kątach po kółku, w czwartym trzy kulki napis **OVPAPAVOVHA +** (niezrozumiałe).

2 egz. Waga po 1,20 gr.

10. Sg. Krzyż, w kątach: trzy gwoździe i trzy kulki pojedyncze, napis od pr. do l.: **BOLCSLAVS DV +**

So. Kościół, pod nim czworobok podłużny z trzema wieżami, po bokach **B—B** napis:

BOLCSLAVS DV +

1 egz. Waga 1,00 gr. Tabl. III. Nr. 29. (Rysunek wypadł niedokładnie).

Podobny denar opisał Dannenberg z wykopaliska w Rummelsburg w Berl. Bl. Tom I. Str. 32.

11. Sg. Ręka Opatrzności pomiędzy strzałką i $\bar{\Lambda}$, napis od pr. do l.: **BIOLEZLAVS DV†**

So. Kościół, pod nim **DEVS.** napis od pr. do l.: **PPCA** (Praga) **CIVIT NACVB**

1 egz. Waga 1,10 gr. Tabl. III. Nr. 30.

Hanka Tabl. IV N. 24 przypisuje denar ten nader osobliwy, który się w naszym wykopalisku znalazł tylko w jednym wybornie zachowanym egzemplarzu, Bolesławowi II. Należy on przecież niewątpliwie do Bolesława III. Znaczenia napisu: **DEVS** inaczej wytłumaczyć nie potrafię, jak że jest tłumaczeniem nazwiska mincarza **GOT**, znajdującego się na denarze Bolesława II. pod Nr. 1. opisanym.

Ze przypuszczenie to nie jest bez podstawy, dowodzi także denar Czeski Bolesława III., publikowany przez Dannenberga w Sallets Zeitschrift, Tom I. Str. 366 N. 98, na którym stoi: **BOZE.** Denar ten ma na stronie gł. obok ręki również strzałkę, a na stronie odwr. oprócz napisu **BOZE: VSEGPA CIGITAS** (Visegrad Civitas).

Co znaczy: *Nacub*, również trudno powiedzieć. Przypuszczać nie można, ażeby wyraz ten oznaczał miejsce wybicia tej monety: miasto Nachod, bo bity jest, jak str. odwr. dowodzi w Pradze, a wreszcie o istnieniu miasta Nachodu mamy dopiero dowody z roku 1253 (zob. Pamatky hradu města a panství Nachodu. Sepsal Josef Myslimir Ludvik. V. Hradci králové 1857).

12. Sg. Kościół pod nim **OAC** napis:

BOLCZLAVS DV†

So. Krzyż. w trzech kątach po kulce, w czwartym kółko, napis: **PP** (Praga) **CIVIT NACVD**

1 egz. Waga 0,90 gr. Tabl. III. N. 31.

13. Sg. Kościół, pod nim **OAO** napis:

BVCSAAVZ DV†

So. Krzyż, w kątach: kulka, kółko, kulka i trójkąt, napis: **PP IVIT NACVD†** (Praga Civitas Nacub).

1 egz. Waga 1,00 gr. Tabl. III. N. 32.

Denar ten jest wiernem naśladowaniem denarów Regensburgskich Henryka VI. 995—1002 zob. Dannenberga: Die deutschen Muenzen Str. 402.

14. Sg. Ręka Opatrzności, pomiędzy strzałką i $\bar{\Lambda}$, napis od l. do pr.: **BOLEZLAVS† DV†**

So. Krzyż, w trzech kątach po jednym kółku, w czwartym: trzy gwoździe, napis:

PPAGA MIZLETA

1 egz. Waga 1,25 gr. Tabl. III. N. 33.

Misleta był mincarzem za panowania Bolesława III. i Władysława (Memoires de St. Petersbourg Tom III. Tabl. XIII. N. 2 i Berl. Bl. Tom III. Str. 185). Hanka Tabl. IV. N. 19 przypisuje denar ten niesłusznie Bolesławowi II.

15. Sg. Ręka Opatrzności, po pr. krzyż, napis od l. do pr.: **†—EZLAVS**

So. Krzyż, w kątach trzy gwoździe, kulka, kółko i trzy kulki, napis: **PPACA CIVIT**

1 egz. Waga 1,30 gr. Tabl. III. N. 34.

Hanka Tabl. IV. N. 18 uważa denar ten za pieniądz Bolesława II., co też jest prawdopodobnem ze względu na styl i charakter liter. Umieściliśmy go przecież tutaj dla końcówki **S** w nazwisku Bolesława.

16. Sg. Ręka Opatrzności, po l. trzy gwoździe na półkolu, po pr. $\bar{\Lambda}$ napis od pr. do l. **STAIATNEREA**

So. Kościół, pod nim **NAEI**, napis:

RTAEPHTEVEA

1 egz. Waga 1,10 gr. Tabl. III. N. 35.

Napisy na tym wybornie zachowanym denarze są zupełnie niezrozumiałe i nie dadzą się wytłumaczyć. Pieniądz ten znalazł się również w wspomnianym powyżej wykopalisku Munkegaard. (Berl. Bl. f. M. Tom III. Tabl. 26 Nr. 3.)

17. Sg. Krzyż, w trzech kątach po kółku, w czwartym prawdopodobnie trzy gwoździe napis:

BOLEZLA---

So. Kościół, pod nim **HAE** (Nae) napis:

VA-----RAD (Visegrad)

1 egz. połówka.

Podobny denar znalazł się w wykopalisku z Dobry (Opis Dannenberga Berl. Bl. f. M. Tom I. Str. 366 N. 98).

18. Sg. Krzyż, w kątach po jednej kulce napis:

GLVESAAVW (Buleslaus)

So. Kółko, w środku kulka, napis:

NIIC+IIH+I

1 egz. Waga 1,20 gr. Tabl. IV N 36. *ineditus*.

Podobny denar z odmienną stroną główną i z napisem **NAE** znalazł się w wykopalisku z Munkegaard, opisanem przez Thomsena w Berl. Bl. f. M. Tom III Str. 31—40 Tabl. XXVI N. 2. Co do napisu na stronie odwrotnej opieram się na Thomsenie, chociaż on nie czyta dokładnie i według mego zdania czytać należy **NAC** (Nacub). Reszta napisu nieda się odgadnąć. Ostatnie dwie litery zdają się być ze sobą połączone, i wyglądają jak R. lub K.

Thomsen pisze w liście swoim do p. v. Koehne, że mu miejsce wybicia tej monety niewiadome, i że nim być może albo Nissa w Szląsku, albo też Nisse w Górnej Luzacyi, czemu przecież p. v. Koehne przeczy i dodaje, że mamy tutaj miejsce wybicia monety dotychczas zupełnie nieznanie.

JAROMIR. (1004 — 1012).

1. Sg. Kościół, pod nim dwa **R** leżące, napis od l. do pr. **IAROMIR DV+**:

So. Krzyż, w kątach po jednej kulce, napis: **SCS WENCEZLW**

2 egz. Waga po 1,40 gr. Tabl. IV, N. 37. *ineditus*.

2. Sg. Krzyż, w trzech kątach po jednej kulce, w czwartym półksiężyc, napis **IAPOMIR DV:+**

So. Kościół, pod nim **J+C**, napis:

PPACA C. IV. I. TAS

1 egz. Waga 1,40 gr. Tabl. IV. N. 38.

Zob. Hanka Tabl. VIII N. 1.

3. Sg. W podwójnym prostym obwodzie krzyż maltański, napis od pr. do l. **IAROMIPI -I-**

So. W podwójnym prostym obwodzie krzyż, napis od pr. do l. **IAPOMIP DV-I-**

1 egz. Waga 1,01 gr. Tabl. IV N. 39.

Podobny denar znalazł się w wykopalisku w Rumelsburg (Berl. Bl. f. M. Tom I str. 35 N. 87).

W perełkowym obwodzie krzyż, w kątach po jednej kulce, jak na denarach Mieczysława I (Stronczyński Tabl. II. typ 11), w otoku napis zupełnie niezrozumiały. Jedna z liter go składających podobna do znaków na denarze powyższym Mieczysława I.

1 egz. Waga 1,00 gr. *ineditus*. Tabl. IV. N. 40.

POLSKA.

MIECZYŚLAW I. (962 — 992).

1. Półbrakteat, opisany najprzód z wykopaliska w Landsbergu przez generała Ruehl v. Lilienstern (Beiträge zur Münzkunde des Mittelalters) zob. Stronczyński Str. 56 i spis monet Wolańskiego str. 46. 1 egz.
2. Półbrakteat, jak w Wolańskiego spisie N. 51 (Stronczyński str. 7 spis mon. Wolańskiego), który się również znalazł w wykopalisku Landsbergkiem, opisanem przez generała Ruehl. 1 egz.

Podobne brakteaty znalazły się również w powyżej wspomnianem wykopalisku w Witzmitz. J. Friedlaender uważa je za monety polskie. Ponieważ na nich nie masz żadnego napisu, trudno jest z pewnością powiedzieć czy należą do panowania Mieszka I. lub też Bolesława Chrobrego. Zgadzam się przeciw na pierwszą alternatywę, ponieważ do znanych monet Bolesława nie mają najmniejszego podobieństwa.

3. Półbrakteat podobny do najdawniejszych tak nazwanych wendyjskich pieniędzy (Wendenpfennige).

NIEMCY.*)

I. LOTARYNGIA.

Metz **Adalbero I** (929—964).

1. Sg. Kościół **+ADALBERO**. So. Krzyż, w kątach napis: **OTTO**, w otoku **-IMPERATOR** (Dannenberg N. 11). — 1 egz.

Adalbero II (984—1005).

2. Sg. Głowa z profilu w lewo napis w otoku:

ADALBERO PRESVL

So. Kościół **SANCTA METTIS** (Dannenberg 15) — 1 egz.

3. Podobne, lecz napisy Sg. **+ADALBERO** So. **METTIS** (Dannenberg 17). — 2 egz.

4. Podobny Obol (-----**LBE** Sg. -----**IS**) ineditus. — 1 egz.

*) Przy opisie następujących monet korzystam z pracy pana Dannenberga, przeznaczonej do „Sallets Zeitschrift f. Numismatik“, a mającej niezadługo wyjść z druku. Trzymam się również porządku, jaki zwykł zachowywać p. H. Dannenberg przy podobnych pracach i który się zgadza z klasyfikacją proponowaną przez niego w dziele jego znakomitem wyżej przytoczonym.

Verdun, król Henryk I. (919—936).

5. Z napisem **REX** naśladowane z oryginału u Dannenberga N. 91. — 2 egz.

Kolonia, Otton I. (936—973 Cesarz od r. 962).

6. Sg. Krzyż, w każdym kącie kulka, napis w otoku:
+ODDO+REX

S

So. **COLONIA** (Sancta Colonia Agrippina) (Dannenberg 329).

S

7. Sg. **OTTO REX**. So. **COLONIA** (Dannenberg 331).

AG

Ottón III (983—1002 Cesarz od r. 996).

S

8. Sg. **+ODDO+REX** krzyż jak N. 6. So. **COLONIA**
A
Dannenberg 335.

9. Taki sam, lecz na Sg.: **+ODDO+IMP AVG** (Dbg. 342) razem 27¹/₂ egz.

II. SAKSONIA.

Książę Bernhard I. (973—1011).

10. **BERNHARDVS DV+I** Głowa. So. Mały krzyż w otoku **NNOMINI DNI AMEN** (Dannenberg N. 585). — 1 egz.

Quedlinburg, Otton III.

11. Sg. Krzyż, w kątach **ODDO** napis **+DORA+REX**

So. Kościół pomiędzy **T—T** napis:

SCS SERVA..EIVS

(Dannenberg N. 613). — 6 egz.

Magdeburg, Otton III.

12. Sg. Krzyż, w kątach **OTTO** w otoku **+DIGRA+REX**
So. Kościół **+MAGADABVVG** (Dannenberg
N. 639). — 2 egz.

13. Sg. Kościół z napisem po większej części nieczytel-
nym, oznaczającym **MAGADABVVG**. So. Mały
krzyż z napisem jak N. 10. — 10 egz.

Hildesheim, Otton III.

14. Sg. Krzyż w kątach **ODDO** w otoku
+DILRA+REX

So. Kościół, w otoku **SCA MARIA** — 2 egz.

Dortmund, Otton III.

15. Sg. Krzyż, w ramionach po kulce, w otoku
+ODDO+REX

So. W dwóch wierszach **THERT — MANNI**
+
(Dannenberg N. 743). — 6 egz.

III. FRANKONIA.

Moguncya, Otton III.

16. Sg. Krzyż. So. Kościół z napisami niezrozumia-
lymi, naśladowanie denara. Dbg. N. 776. — 36 egz.

Speier, Otton III.

17. Sg. Krzyż. So. Kościół z napisami niezrozumia-
lymi, naśladowanie denara. Dbg. N. 825b. — 4 egz.

Würzburg, Otton II (973—983).

18. Sg. W perełkowym podwójnym obwodzie **OTTO**,
w otoku **+IMPERAT**

So. Kościół, w otoku **+SKILIANVS** Dbg. 854.
1 egz.

19. Sg. Głowa, w otoku **S. KILIANUS**

So. Krzyż, w otoku **OTTO REX**. Dbg. 855.
1 egz.

20. Sg. Głowa, w pr. otoku **S. KI** (lianus).

So. Krzyż, nap. **OT...** (to) ..... **PER** (impe-
rator). Dbg. 856. — 1 egz.

IV. SZWABIA.

Strasburg, Otton III.

21. Sg. Lilia, w otoku **+OTTO IMP**

So. Krzyż z pastorałem, w otoku **ARGENTINA**
Dbg. 913. — 1 egz.

Erkambold Biskup (965—991)

22. Sg. Głowa w pr., napis wytarty.

So. Kościół, - - - - - **ALD** (Erchanbald Ep.)
Dbg. 932. — 1 egz.

Widerold Biskup (991—999).

23. Sg. Głowa **OTTO DIGRA(T)IA REX**

So. **VVIDEROIDVS ARGENTE**, popiersie z pa-
storałem. Dbg. 936. — 1 egz.

24. Sg. Popiersie ukoronowane **ODDO IMP AVG**

So. Cztery lilie i kulka - - - - - **LDEPS+** (Vi-
derold episc.) Dbg. 940. — 1 egz.

- 24a. Dbg. 934 podobny, napisy wytarte. — 1 egz.

Augsburg.

Sw. Udalryk Biskup Hrabia Dillingen, 923 - 973).

25. Sg. Krzyż, w trzech kątach po trzy kulki, napis w otoku **X VDAVICEPS**

So. Kościół, pod nim **ENC**, w otoku **AVG CIVITAS** podobny Dbg. 1019 e. — 1 egz.

Biskup Henryk I. (973—982).

26. Sg. Krzyż jak N. 25 napis:

+ HEIMIRIC (V) ∞ ER

So. Kościół pod nim **ENC** nap. **AVGVSTA CIVI** (Dbg. 1022) — 1 egz.

Biskup Liutolf (987—996).

27. Sg. Krzyż, w ramionach kulka, kółko, kulka, w otoku **+ LIVTOLFVSEPS**

So. Kościół **VVI** w otoku **AVGVSTA CIV** (Dbg. 1023). — 3 egz.

Otton ks. Szwabski (973—982) i Bawarski (992—985).

28. Sg. Krzyż, w kątach po kulce napis:

+ :: OTTODVX ::

So. Kościół **ENC** napis w otoku **AVGVSTAC** (Dbg. 1040). — 1 egz.

Henryk III. młodszy ks. Bawarski (982—985)

29. Sg. Krzyż z czterema kulkami, napis:

+ HEINCVS DVX

So. Kościół, pod nim **VDALR** w otoku **AVGVSTAC** (Dbg. 1041). — 1 egz.

V. BAWARYA.

Regensburg, ks. Henryk I. (948—955).

30. Sg. Krzyż, w trzech kątach po kulce, napis:

HEINRICV ∞ DV+

So. Kościół, pod nim **ADAL** (nazwisko mincarchy), napis **REGINA CIVITAS**. Dbg. 1057. — 1 egz.

31. Taki sam lecz So. **ELLIN**. Dbg. 1057 c. — 1 egz.

32. Taki sam lecz So. **ENC** Dbg. 1057 d. — 1 egz.

33. Taki sam lecz So. **VVO** Dbg. 1057 m. — 1 egz.

Ks. Henryk II (955—976) I. część panowania.

34. Sg. Krzyż, w trzech kątach po dwie kulki:

HEMRICVS DV+

So. **RENA CIVITA ∞**, kościół **ARPO**. Dbg. 1063. — 1 egz.

35. Taki sam lecz **ECCHO**. Dbg. 1063 a. — 1 egz.

36. Sg. Krzyż, w trzech kątach po trzy kulki, zresztą jak powyżej, pod kościołem **ENC**. Dbg. 1064. — 3 egz.

37. Taki sam, lecz **VVO**. Dbg. 1064 c. — 1 egz.

38. Podobny naśladowany.

Książę Otton (976—982).

39. Sg. Krzyż, w każdym kącie kulka, napis **+ OTTO DV+**.

So. Kościół **VVI**, nap. **R AIACITA ∞** podobny Dbg. 1065. — 1 egz.

40. Podobny **VVO**. Dbg. 1065 e. — 2 egz.
Książę Henryk III (982—988).
41. Sg. Krzyż, w każdym kącie po kulce, napis:
.HENRCV∞ DV+
So. Napis **RONA CVITA∞**, kościół **ECCL**.
Dbg. 1068. — 1 egz.
42. Taki sam lecz **ELN** i **ELLIN**. Dbg. 1068 b. — 2 egz.
Ks. Henryk II., druga część panowania (985—995).
43. Sg. Krzyż, w dwóch kątach po kulce, w trzecim kółko, czwarty kąt próżny, napis **HENRICVS DV+**
So. Napis **REONA CIVITAS**, kościół **ECCO**.
Dbg. 1069. — 4 egz.
44. Taki sam lecz **ELLN**. Dbg. 1069 c. — 4 egz.
45. Taki sam lecz **GVAL**. Dbg. 1069 d. — 6 egz.
46. Taki sam lecz **MLO**. Dbg. 1069 f. — 1 egz.
47. Taki sam lecz **∞IG**. Dbg. 1069 g. — 5 egz.
48. Taki sam lecz **VVI**. Dbg. niema. — 1 egz.
Henryk IV. jako książę (995—1002).
49. Sg. Krzyż, w kątach kółko, kulka, trójkąt i kulka, napis zwykły.
So. Kościół **ENC**, w otoku **REGINA CIIVT**.
Dbg. 1071. — 1 egz.
50. Taki sam lecz z małą odmianą Dbg. 1071b. 7 egz.
51. Podobny lecz **GVAL** — 3 egz.
52. Podobny lecz **∞IC**. Dbg. 1071d. — 1 egz.

53. Podobny lecz **∞VV** — 1 egz.
54. Podobny lecz **VVICI**. Dbg. 1071 f. g. — 6 egz.
Henryk IV. jako król (1002—1004).
55. Sg. Krzyż, w kątach: trzy kulki, trójkąt, kółko, trójkąt, napis: **HINRTCVC∞ RCX**
So. Kościół **ENCI** napis **REGNACIVITAS**. Dbg. 1074c. — 1 egz.
Nabburg.
Ks. Otton 976—982.
56. Sg. Krzyż, w każdym kącie kulka, napis: **OTTO DV+**
So. Kościół **VVI** napis **NAPPAIA∞** Dbg. 1118. 2 egz.
57. Podobny lecz **ANA** — 1 egz.
58. Podobny lecz **IOE** — 1 egz.
59. Podobny, lecz napis pod kościołem niewyraźny. 1 egz.
Henryk II. (995—995).
60. Sg. Krzyż, w kątach: kółko, kulka, kulka, napis: **HENRICVS DVX**
So. Kościół **VVI** napis **NAPPACIVTAS** Dbg. 1120. — 2 egz.
Neuburg.
61. Ks. Henryk I. 956—976 (zwyczajny typ bawarski) pod kościołem **ANA ineditus**. — 1 egz.
Salzburg.
62. Ks. Henryk IV. 995—1002 (zwyczajny typ bawarski) Dbg. 1134 pod kościołem **WAI**. — 1 egz.

IV. Nieoznaczone.

Otton III. i babka jego Adelheid (991—995).

63. Sg. Krzyż, w jego kątach **OTTO** napis w otoku
+DIGRA REX AMEN.

So. Kościół, napis w ot. **ATALHET.** Dbg. 1166
i 1166a. — 3 egz.

64. Zwyczajny denar Adelheidy bez **AMEN**, lecz z na-
pistem **ODDO** i z rozmaitemi odmianami po bokach
kościółka. Dbg. 1167. — 335 egz.

65. Podobny obol Dbg. 1169. — 5 egz.

Monety te uważane przez długi czas mylnie za
należące do panowania Ottona I. znalazły się jak
zwykle i w naszym wykopalisku najliczniej, bo w 343
egzemplarzach. Bite one są za panowania Ottona
III. podczas opieki babki jego Adelheidy, nie jak
Lelewel twierdzi w Akwizgranie, lecz w Saksonii
pomiędzy Magdeburgiem, Halberstadtem, Quedlin-
burgiem i Hildesheimem, a może i w Goslar, naj-
prawdopodobniej w Magdeburgu ze srebra pochodzą-
cego z kopalni w Harzu. (Dbg. Str. 454.)

66. Denar podobny do N. 64, lecz na str. odwr. kościół
z napisem w otoku **AMEN** Dbg. 1171. — 1 egz.

67. Denar podobny lecz na So. napis **EDILART** Dbg.
1172 i 1173. — 2 egz.

68. Sg. Krzyż, w kątach po kulce napis: **OTTO PIVS**
REX.

So. **OTTO**, u góry i u dołu niewyraźne litery.
Denar ten dotychczas będący zagadką, uchodzi za
Alemański. Dbg. 1271. — 1 egz.

69. Denar wendyjski jak Dbg. 1328 z napisem **ODDO**
1 egz.

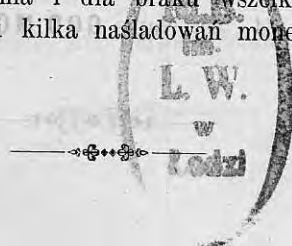
70. Podobny lecz bez brzegu zagiętego. — 1 egz.

71. Podobnych wendyjskich denarów bez napisu **ODDO**
jak Dbg. 1325 i 1329. — 67 egz.

72. Podobnych obolów Dbg. 1326. — 2 egz.

Ojczyzna tych denarów, które się wszystkie od-
znaczają wysokim, wygiętym brzegiem, dotychczas
jeszcze z absolutną pewnością, oznaczoną nie zo-
stała. Nazwano je wendyjskimi, ponieważ przy-
puszczano, że bite były albo przez Wendów,
albo też dla Wendów. Najprawdopodobniejszym
jest przypuszczenie, że je bito w krajach nad
Elbą i przeznaczone były przede wszystkim dla
handlu z przyległymi państwami słowiańskimi.
Najstarsze z nich i największe z świątynią karlo-
wingską, beznapisowe i z napisem **ODDO** lub **OTTO**,
jakie się jedynie tylko w wykopalisku naszym zna-
lazły, sięgają roku 970. Nieco później bite były te,
które mają typ Magdeburgski z naśladowaniem na-
pisu: in nomine Dni amen. Najpóźniejsze i najmniej-
sze z napisem **crux**, które Stronczyński uważa za
monetę Ryxy dochodzą do roku 1070. Wspomnie-
liśmy już powyżej, że denarki ostatniej kategorii
znaleziono w skarbie z Schwaan w Meklenburgii,
zakopanym najpóźniej w roku 1025, co dowodzi że
tak nazwane Ryxówki są wiele starsze, a zatem też
i nie polskie.

73. Kilkanaście denarów nie dających się oznaczyć dla
złego zachowania i dla braku wszelkich napisów,
pomiędzy nimi kilka naśladowań monet karlowing-
skich.

ANGLIA.

ETHELRED (978—1016).

Execheaster (Exeter).

74. Sg. Popiersie w lewo zwrócone, napis **AEDÉLRED REX ANGLO+**

So. Krzyż, w kątach **CRVX** napis **TVNAMO EAXE** — 1 egz.

Wincheaster (Winchester).

75. Sg. jak 74. So. Napis **LEOFPOLD MO PIN**
1 egz.

Eoferwic (York).

76. Sg. jak 74. So. Napis **HILDOLF MO EOF** — 1 egz.

Ilchester.

77. Sg. jak 74. So. Napis **GOD MO GIFEL** — 1 egz.

ARABSKIE MONETY.

WŁOCHY.

Lucca Margrabia Hugo.

78. Sg. **+V+TV∞C(IE)** w środku w monogramie Hugo

So. **I-----V+** (Hugo dux) w środku **LVCA**.
1 egz.

Pavia Otton I.

79. Z napisem **AVGVSTVS** i **PAPIA**. — 2 egz.

Otton I. i II. (962—967).

80. Z napisem **OTTO PIVS REX**. — 2 egz.

PAŃSTWO BIZANTYŃSKIE.

81. Fragment monety srebrnej Constantina X. i Romana II. (948—959).

82. Fragment monety srebrnej Jana Zimisces (969—975).

ARABSKIE MONETY.

83. Khalif er Râdi 324 (936 po Chr.) bity w Bagdadzie. — 1 egz.
84. Samanida Emir Mansûr ibn Nûh z Buchary 350 (961 po Chr.) — 1 egz.
85. Tego samego lecz odmienne. — 3 egz.
86. Samanida Nûh ibn Mansûr 366 (977 po Chr.) 1 egz.
87. Buwaihida: Muizzeddaula i Rokneddaula z r. 349 (960 po Chr.) Sûgel Ahwâz. — 1 egz.
88. Buwaihida. Rokneddaula 359 (970 po Chr.) Âmol. — 1 egz.
89. Bistun ibn Waschmegio. — 1 egz.
90. Wytarty i nieoznaczony Dirhem. — 1 egz.
91. Nieoznaczony i oberżnięty do wielkości obola Dirhem. — 1 egz.

Powyższe monety raczył łaskawie oznaczyć pan Dr. Ermann w Berlinie.

Tablica I.

Nr. 1. Str. 17.

Nr. 2. Str. 18.

Nr. 3. Str. 20.

Nr. 4. Str. 20.

Nr. 5. Str. 21.

Nr. 6. Str. 21.

Nr. 7. Str. 22.

Nr. 8. Str. 23.

Nr. 9. Str. 25.

Nr. 10. Str. 25.

Tablica II.

Nr. 11. Str. 26.

Nr. 12. Str. 27.

Nr. 13. Str. 28.

Nr. 14. Str. 29.

Nr. 15. Str. 29.

Nr. 16. Str. 29.

Nr. 17. Str. 30.

a. b.
Nr. 18. Str. 30 i 31.

Nr. 19. Str. 31.

Nr. 20. Str. 32.

Tablica III.

Nr. 21. Str. 32.

Nr. 22. Str. 33.

Nr. 23. Str. 33.

Nr. 24. Str. 34.

Nr. 25. Str. 34.

Nr. 26. Str. 35.

Nr. 27. Str. 36.

Nr. 28. Str. 36.

Nr. 29. Str. 37.

Nr. 30. Str. 38.

Tablica IV.

Nr. 31. Str. 38.

Nr. 32. Str. 39.

Nr. 33. Str. 39.

Nr. 34. Str. 39.

Nr. 35. Str. 40.

Nr. 36. Str. 40.

Nr. 37. Str. 41.

Nr. 38. Str. 41.

Nr. 39. Str. 41.

Nr. 40. Str. 43.

106383

10726

25,-

27. 10. 65.

jm